Marko Rajčević

EGY NEVEZETES TUDÓS RÖVID BEMUTATÁSA: MILAN ŠUFFLAY

Erövid tanulmány célja bemutatni Milan Šufflay (1879–1931) nemes, nevezetes horvát tudós, polihisztor, politikus, poliglott és világhírű történész életét és művét. Írásomban szót kívánok ejteni neveltetéséről, szakmai sikeréről és helyzetéről a 20. század első felének horvát értelmiségének körében, valamint részvételéről a politikai csatározásokban. Szeretném bemutatni Šufflayt mint a horvát ellenállás ideológusát, üldöztetését a jugoszláv–szerb hegemón rezsim részéről, valamint tragikus halálát. Emellett külön figyelmet szentelek politikai és historiozófiai gondolatainak, nézeteinek a háború utáni Európát és a világot illetően, hozzájárulásának a horvát nacionalizmus ideológiai keretének kibontakozásához, fontosságának a nyugati civilizáció szemszögéből és a Jugoszláv Királyságon belüli horvátkérdés nemzetközivé tételében végzett munkájának.

származása, korai évei és akadémiai előrejutása

Milan Šufflay a kisnemesi otruševeci Šufflay család *(Sufflay de Otrussevez)* leszármazottjaként született. Ősei 1675-ben I. Lipót királytól nyertek nemességet, ám viszonylag ismeretlenek maradtak a horvátországi közéletben, valószínűleg azért, mert a nemesi címeren kívül semmiféle birtokot vagy kiváltságot nem kaptak. A család Hrvatsko Zagorje vidékén[1] élt és kisiparos tevékenységet folytatott. Milan Šufflay 1879. november 9-én, Lepoglaván született és alapfokú iskoláit is ebben a városban végezte. 1889-től a Zágrábi Felsővárosi Gimnáziumban *(Gornjogradska gimnazija u Zagrebu)* folytatta tanulmányait, melyeket magasan iskolatársai fölötti, kiemelkedő eredménnyel fejezett be. Noha csak szerény anyagi háttér állt rendelkezésére, mint tehetséges diák támogatást kapott éppen a nagyapja, Alojzije Šufflay által a szegény, de tehetséges tanulók segítésére létrehozott alapítványtól. Diák- és kortársai visszaemlékezései szerint a fiatal Šufflay temperamentumos ifjú volt, hajlamos a lázadásra, versengésre és vitákra, melyek során brillírozott intellektuális képességeinek köszönhetően. Fellépésével sok hasonlóan gondolkodót és barátot gyűjtött maga köré, figyelemmel kísérte a korabeli zágrábi politikai és kulturális színteret, s aktívan kivette részét a különböző eseményekből. Jó érzéke volt a nyelvekhez, sőt, a legnagyobb horvát poliglottok egyikének tekinthető. A német mellett, melyet az akkori művelt réteg jórészt beszélt, a gimná-

[1] [Horvátországnak a Zágrábtól északra fekvő hegyektől nyugaton a szlovén határig, északon nagyjából Varasdig terjedő része, mely a horvát szóhasználatban földrajzi és kulturális egységként is használatos. *(A ford.)*]

ziumban latinul, olaszul és görögül tanult. Később elsajátította az összes szláv nyelvet, illetve az albánt, az angolt, a franciát és a magyart.[2]

Tadija Smičiklas professzor, a neves horvát történész a legjobb diákjának tartotta, és rábízta a horvát jogtörténetről szóló főműve, *a Codex diplomaticus regni Dalmatiæ, Croatiæ et Slavoniæ* szerkesztését. Milan Šufflay nem egészen 22 évesen „Horvátország és a keleti birodalom utolsó erőfeszítései a három Komnénosz jogara alatt" című művével szerzett bölcsészettudományi doktorátust. Miután ledoktorált, Bécsbe ment, ahol 1903 és 1904 között az Osztrák Történettudományi Intézetben dolgozott. Bécs után Thallóczy Lajos történész és magas rangú hivatalnok meghívására Budapestre érkezett, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozzon. Noha Thallóczy hozzájárulhatott Šufflay tudományos sikereihez, 1908-ban, Bosznia-Hercegovina nemzetközi válságot kirobbantó osztrák–magyar annexiójának nyomán a két tudós mégis összekülönbözött a tartomány hovatartozásának kérdésén.[3]

Šufflay még 1908-ban visszatért Budapestről Zágrábba, ahol a történelmi segédtudományok rendkívüli egyetemi professzora lett. A diákok azonban katedrája átvételekor bojkottálták óráit, mivel egy magyar újságban megjelent vita során megkérdőjelezte egy Zvonimir horvát király[4] által kiadott adománylevél valódiságát, noha állítása tíz évvel később beigazolódott. Ebben az időszakban közeli ismeretségbe került Pavao Rauch bánnal,[5] aki jelentős hatással volt politikai világnézetére. Rauch bán nagy horvát hazafi volt és kifejezett ellenzője a Horvát–Szerb Koalíciónak, mely aktívan ügyködött az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlasztásán egy jugoszláv állam megteremtése céljából. Rauch a báni méltóság elnyerésekor határozottan eltökélte, hogy megállítja a Horvát–Szerb Koalíció áskálódását. Hasonló karakterük és készségeik miatt szívélyes barátság alakult ki a bán és Šufflay között, mivel mindketten szerették a zenét, a kultúrát, a művészetet, a humort és a hölgytársaságot, illetve mindketten vágytak a társas szórakozásra.[6]

Politikai elköteleződés és összeütközés a rendszerrel

Zágrábba való visszatérésével megkezdődött Šufflay politikai élete. Már korai középiskolás évei óta Starčević szimpatizánsa volt, most azonban a Frank-szárnyhoz került közel[7] és a jugoszlavizmus radikális ellenzőjeként lépett föl. Még a Monarchia felbomlása előtt személyes vitába keveredett Nikola Tomašić bánnal, aki ugyancsak nagy tudású történész volt. Šufflay

[2] Darko Sagrak: *Dr. Milan pl. Šufflay. Hrvatski aristokrat duha*. Zágráb, 1998, Hrvatska uzdanica, 13–22. o.

[3] Uo. 23–25. o.

[4] [Zvonimir király 1075 és 1089 között uralkodott, a horvátok mai napig sikeres, az ország határait kiterjesztő királyként emlékeznek rá. Halála után nem sokkal megszűnt a teljesen önálló horvát államiság. *(A ford.)*]

[5] Bán (lat. *banus*) a Horvát Királyság legmagasabb közjogi méltósága, mely az alkirályi funkciónak (lat. *prorex*) feleltethető meg. Bővebben lásd http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5627. (Utoljára megtekintve: 2016. szeptember 28.)

[6] Darko Sagrak: i. m. 25–28. o.

[7] Frank követői (horv. *frankovci*): a Tiszta Jogpárt *(Čista stranka prava)*, a későbbi Horvát Jogpárt *(Hrvatska stranka prava)* hívei. Nevüket vezetőjükről, Josip Frankról kapták, a jugoszlavista eszmével szembeni erős ellenérzésükkel, a Habsburg-udvarhoz való közelségükkel és a teljes horvát önállóság trialista monarchiában való megvalósításának vágyával tűntek ki. Bővebben lásd http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6278. (Utoljára megtekintve: 2016. október 6.)

személyes összetűzéseit a tudományos térbe is átvitte. Noha az egyetemi professzorok felmentést kaptak a katonai szolgálat alól, 1915-ben behívták a hadseregbe, de hamar megbetegedett és ezért leszerelték. A háború végén Rauch ismét pályázott a báni méltóságra, Šufflay pedig a minisztere lett volna. Céljuk a trialista Monarchia megvalósítása volt, ám tervük hamvába holt. Az Ausztriával és Magyarországgal való államjogi kötelékek megszakításával és Horvátország belépésével a Szerbiával közös államba Šufflay élete radikálisan megváltozott. Rögtön a jugoszláv állam létrejötte után horvátpárti nézetei miatt állami dekrétummal megfosztották egyetemi állásától.[8] Néhány alkalommal kihallgatására is sor került, politikai vádak miatt. 1921-ben hazaárulásért indult per ellene és tizennégy társa ellen, azzal a váddal, hogy *„Tomislav király[9] államát akarták feltámasztani”*. Valójában az első világháborút követő néhány évben az akkor már nem létező Osztrák–Magyar Monarchia területén még aktív volt a *Hrvatski komitet* nevű emigráns politikai és információs szervezet, amelynek célja a jugoszláv rendszer megdöntése és a horvát államiság visszaállítása volt. Šufflay nem vett ugyan közvetlenül részt a szervezet tevékenységében, mégis belekerült a büntetőeljárásba és 3 év 6 hónap szigorított börtönbüntetésre ítélték. Védője a bíróságon az usztasa mozgalom későbbi feje, dr. Ante Pavelić volt.[10]

Šufflaynak 1928 tavaszán a Budapesti Egyetem katedrát ajánlott, hogy délkelet-európai történelmet tanítson. Az ajánlatot elfogadta és június elsején megkapta professzori kinevezését, ám a jugoszláv rezsim nem adott neki útlevelet. A következő évben a Bécsi Tudományos Akadémia hívta meg, hogy folytassa a Thallóczy Lajos és Konstantin Jiriček által megkezdett munkát, valamint, hogy saját könyvének, a *Codex Albanicus* harmadik kiadásának szerkesztésén dolgozzon, azonban ekkor sem kapott útlevelet. Ezt követően az albán történelem kutatásában szerzett érdemeire való tekintettel Ahmed Zogu albán király hívta országába a tudóst. Egyúttal kifejezte abbéli szándékát, hogy Šufflay mecénása legyen albanológiai kutatásainak támogatásában. Az albán kormány erőfeszítései és beavatkozásai nyomán 1930-ban Šufflaynak sikerült útlevelet szereznie az albá-

Milan Šufflay (1879–1931)

[8] Josip Horvat: *Hrvatski panoptikum*. Zágráb, 2007, Ex libris, 253–257. o.

[9] [Horvátország első királya (?–928), tisztelete mai napig jelentős a horvátok körében. *(A ford.)*]

[10] Josip Horvat: i. m. 270–284. o.

niai utazáshoz. A következő évben ismét Zágrábban találjuk.[11] Mint *„veszélyes politikai személyiség”* 1931 elején már folyamatos megfigyelés alatt állt és fenyegető leveleket kapott, az újságokban pedig személyére utaló cikkek jelentek meg „Elég volt!” és „Fejek hullanak majd” címmel. 1931. február 2-án este, lakásából kilépve, három támadó körülfogta és vasbotokkal szétverték a fejét. Šufflay még aznap éjszaka belehalt sérüléseibe. A halál intellektuális tevékenysége szempontjából legaktívabb éveit szakította félbe. A világhírű tudósért olyan személyiségek emelték fel szavukat, mint Albert Einstein és Heinrich Mann, az Emberi Jogok Nemzetközi Ligája nevében pedig tüntetést is szerveztek a jugoszláv állami terror ellen.[12]

Milan Šufflay nemcsak a horvát szabadság és függetlenség harcosa, valamint a horvát nacionalizmus ideológusa volt, de *„európai nacionalista”*, az új, összeurópai mozgalom filozófusa is. Mi több, e két kategória számára egymás feltétele volt. Mint kulturálisan európai, úgy tartotta, hogy horvát nacionalistának is kell lennie. A nacionalizmus terén nem a szűkebb intellektuális körök, hanem a nemzet tömegei számára befogadható, inkluzívabb formákat kereste, jóllehet intellektusa és tanultsága gyakran okozott számára problémát a szélesebb néptömegekkel való közös hang megtalálásában – ellentétben Stjepan Radić-tyal, aki e téren tehetséges volt. A horvátság Jugoszláv Királyságon belüli bizonytalan helyzetén keresztül Šufflay aktualizálta a kelet és nyugat civilizációs elhatárolásáról szóló elméletet is, melyben Horvátország a nyugati civilizációnak a hegemón Szerbiát is magában foglaló, ahogy ő fogalmaz, a bizánci–török civilizáció felé eső határán lévő nemzeti közösség. Véleménye szerint Európának geopolitikai érdeke, hogy Horvátország, mint határország, megőrizze államiságának folytonosságát.

Šufflay szerint Jugoszlávia egy fenntarthatatlan képződmény, annál az egyszerű oknál fogva, hogy két civilizáció és két civilizációs viselkedésminta nem létezhet egyazon államon belül. Az ilyen civilizációs megosztottság nem állhat fenn sokáig, hiszen a közösség, mely belülről megosztott, nem maradhat fenn, csak ha erővel összetartják. Jugoszlávia képződményéről így szólt: *„a kultúrák és vallások határán nem kellett volna egységes államokat építeni, mivel a két világ, kelet és nyugat örvénylése régebben áll fenn ezen a vidéken, mint hogy a horvátok és szerbek itt lettek volna.”* Meggyőződése, hogy Jugoszlávia a versailles-i béke terméke, hiszen létrejöttében sem a szerb, sem a horvát nemzet nem vett részt közvetlenül, az államot Wickham Steed és Seton Watson angol szakértők alkották meg diplomáciai bizottságokban. Noha úgy tartották, hogy a volt Osztrák–Magyar Monarchia részein keresztül európaivá teszik majd és pacifikálják a Balkánt, *„két világ, kelet és nyugat örvényére építettek államot”*.[13]

„A fehér ember legyőzhetetlenségének végét [Šufflay] számára az első világháború jelenti, mellyel a fehér ember szerinte örvénybe került, annak révén, hogy a technikai fejlődés jelentősen gyorsabbá vált, mint az etikai, és éppen e két tényező aránytalansága vezetett a háborúhoz… Szofisztikált fegyverek vademberek kezében.”

[11] Milan Šufflay: *Izabrani politički spisi.* Zágráb, 2000, Matica hrvatska, 28–29. o.

[12] Josip Horvat: i. m. 305–308. o.

[13] Josip Matota: *Šufflayevo shvaćanje uloge povijesti u narodnoj svijesti Hrvata.* Zágráb, 2006, Matica hrvatska–ogranak Bjelovar, 31. o.

Šufflayt semmiképpen sem kell szerbellenesnek tekinteni. Munkáiból és esszéiből egyértelműen kitűnik, hogy szimpátiával tekintett a szerbségre. 1925-ben a szerb radikálisokkal tartott kapcsolatot, miközben az új Horvát Nemzeti Radikális Párt alapításán gondolkodott. E gondolatai oka Stjepan Radić, a horvát nemzeti oldal akkori vezérének (akit korábban kedvelt) a világ első szocialista országába, a Szovjetunióba tett útja volt, valamint a Horvát Köztársasági Parasztpárt *(Hrvatska republikanska seljačka stranka)*, a későbbi Horvát Parasztpárt csatlakozása a Paraszt Internacionáléhoz *(Krestintern)*. Az új párt alapításának ötletét azonban hamar elvetette, és ismét a Horvát Jogpártban *(Hrvatska stranka prava)* vállalt szerepet, jóllehet személyes karaktere miatt nem vált a párt rendes tagjává. Šufflay foglalkozott a szerb nacionalizmussal is, melyet értékelt és tisztelt. *„Dusán cár sírjának keresésében, a žičai monostor felújításában a szerb néplélek kategorikus imperatívusza rejlik. Ez hatalmas erőt takar, mely által a mindenkori szerb nemzedékek, mit sem tudva Szerb–Horvát–Szlovén Királyságról, a mai válság kialakulásán munkálkodtak"* – mondja.[14] Fő műveinek egyikét, a *Szerbek és albánok* című munkát, melyben az akkor igen innovatívnak számító lingvisztikai nézőpontból elemezte a középkori Albániát és Szerbiát, 1925-ben Belgrádban adta ki. Könyvéhez az ismert szerb történész, Stanoje Stanojević írt igen megtisztelő előszót.

HISTORIOGRÁFIAI MUNKA ÉS A PUBLICISZTIKA

Šufflay gazdag örökséget hagyott cikkek formájában a különböző napilapokban és folyóiratokban. Az otthoni sajtóban legtöbbet a Horvát Jogpárt lapjában, a *Hrvatsko pravo* című újságban publikált, ahol politikai áttekintéseket, esszéket, ismertetőket stb. írt, de jelentek meg írásai többek között az *Obzor, Jutarnji list, Hrvatska revija, Pantheon* című lapokban is. Ezek mellett külföldön is jegyzett publikációkat. Mindenekelőtt a magyar *Turul, Századok* és *Ungarische Rundschau* folyóiratokban, de írt a belgrádi Szerb Geográfiai Társaság újságjába is.[15] A Horvát Állami Levéltárban található, Šufflayhoz köthető 14 levéltári dobozban fellelhető művek fele horvát nyelven íródott, míg a maradék németül, magyarul, albánul, illetve latinul és görögül.[16] Meg kell azonban jegyezni, hogy műveinek nagy része ismeretlen, annál az oknál fogva, hogy gyakran írt álneveken, elkerülendő a rendszerrel való összeütközést. Az ír Eamon O'Leigh álnév alatt írta meg *2255-ben a Csendes-óceánon* című művét, mely a horvát irodalom első tudományos-fantasztikus regénye. Šufflay intellektuális körökben világszerte mindenütt megbecsülésnek örvendett, sőt, mi több, értékelték a szerbiai értelmiségiek és szakmabeliek is.

Történészként saját historiográfiai koncepciót is kidolgozott. Noha elnagyoltan, vázlatszerűen és befejezetlenül, de megalkotta a nemzetek biológiájának koncepcióját, melyben a földrajzi és biológiai tényezők nemzetek fennmaradására és mentalitásuk kialakulására gyakorolt hatását tekintette át. Figyelemre méltó meglátása az egyéni akaratról (azaz a politikusok akaratáról) és a nemzeti törekvésekről. Érdeklődését a nemzetre összpontosította, amely elmélete szerint *„az egyének kollektív egysége"*. Az egyén anagenetikus tudatalattija tartalmazza az

[14] Uo. 41. o.
[15] Darko Sagrak: i. m. 96. o.
[16] Uo. 120. o.

ősök történelmét, ezen tudatalattik összessége Šufflay számára pedig a *„nemzeti emlékezet”* fogalmát jelenti. *„Az egyén vérében”* – tartja – átvitt értelemben megtalálható az ember élete, de az ősök számos generációjának évszázados emlékezete is. A nemzet keletkezésének folyamatában a következő tényezőket találja legfontosabbnak: etnikai közösség (*„közös vér”*), geopolitikai feltételek és történelem (*„a fájdalom és öröm közös emlékezete generációk során keresztül”*). Emellett fontos tényezőként említi a vallást, különösen kiemelve a régi vallásokat, amelyeknek nagy mozgósító erejük van a régi időktől fogva, melyek sok generáción keresztül beépültek minden egyén tudatalattijába. A vallásról úgy gondolja: *„éppen mint az evilági kenyérre, a nemzet szervezetének szüksége van a másik világ kenyerére, a vallásra”*. Példaként a katolikus egyház és a horvátok egymáshoz való kötődését hozza fel.[17]

Šufflayhoz közel állt a geopolitika is. Köszönhetően annak, hogy számos nyelvet ismert, külföldi irodalmat is olvasott és követte a külföldi sajtót. „Az eurázsiai kétéltű angolszász tükörben” című, a zágrábi *Novosti* lapban 1926-ban megjelent cikkében az ázsiai hatalmak ébredéséről írt, valamint az egykori Római Birodalom keleti és nyugati határairól. Az utóbbiak mögött megszűnt a világ, kiformálódtak a kelet és nyugat központjai, központok, melyek a világpolitika fő szereplőivé válnak majd. *„Ezek között a centrumok között mindenki, aki nem dugja homokba a fejét, láthatja, hogy ma halálos feszültség uralkodik. Az összeütközés az embrionális állapotban lévő eurázsiai liga és a teljesen formalizált anglo-amerikai blokk között, úgy tűnik, meghatározza majd a 20. századot”* – írja.[18] A *fehér ember* legyőzhetetlenségének végét számára az első világháború jelenti, mellyel a fehér ember szerinte örvénybe került, annak révén, hogy a technikai fejlődés jelentősen gyorsabbá vált, mint az etikai, és éppen e két tényező aránytalansága vezetett a háborúhoz… Szofisztikált fegyverek vademberek kezében. Nyilvánvaló Šufflay közelsége Spengler történelemfilozófiájához.[19]

Összegzés

Milan Šufflay a jelenkori kritériumok szerint és mai kontextusban is impozáns személyiség, aki inkább filozófiai és gondolkodói, mint politikai művével hívja fel magára a figyelmet. Ennek dacára gondolatainak többsége napi politikai, vagy pedig metapolitikai irányultságú. Mindennapi életével és irányultságával igyekezett méltónak lenni nemesi eredetéhez, mellyel sokat büszkélkedett, ugyanakkor mégsem zárkózott el az akkori világ problémái és környezete elől. A cikkek, elemzések, tanulmányok és művek többsége, melyeket maga után hagyott, noha nem képeznek teljes egészet és különböző nyelveken íródtak, tanúsítják műveltségét és intellektuális kapacitását. Sajnos életpályája erőszakos módon szakadt meg, éppen abban a pillanatban, amikor a teljes intellektuális érettséget és alkotási potenciált elérte volna. Csak remélni lehet, hogy a közeli jövőben művei bővítve kiadásra kerülnek majd, hogy elérhetővé váljanak a szélesebb érdeklődő olvasóközönség számára.

Ford. Szalay Szabolcs

[17] Josip Matota: i. m. 11–16. o.
[18] Milan Šufflay: i. m. 47–50. o.
[19] Josip Horvat: i. m. 287. o.